

УКРАИНСКАТА КРИЗА

и Балканите

ИНСТИТУТ ЗА БАЛКАНИСТИКА
& ЦЕНТЪР ПО ТРАКОЛОГИЯ ПРИ БАН

Украинската криза и Балканите

Съставители

Бойко Маринков и Бисер Банчев

Издателство „Парадигма“
София, 2017

УКРАИНСКАТА КРИЗА И БАЛКАНИТЕ

Съставители – Бойко Маринков и Бисер Банчев

© Автор – колектив, 2017

© Издателство „Парадигма“, 2017

ISBN 978-954-326-306-6

© Институт за балканистика с Център по тракология – БАН

Съдържание

Украинската криза – регионалният поглед	7
Анатомия на украинската криза	19
<i>Михаил Станчев</i>	
Украинската криза в геополитическия триъгълник Анкара–Київ–Москва	42
<i>Бойко Маринков</i>	
Румъния и украинската криза: в търсене на нова стратегическа роля	65
<i>Анета Михайлова</i>	
В крак с Брюксел. Българската реакция спрямо украинската криза ...	94
<i>Пламен Димитров</i>	
Хърватия и кризата в Украйна	119
<i>Ирина Огнянова</i>	
„Може Антонис Самарас да свърши като Янукович, но Гърция няма да свърши като Украйна“	149
<i>Юра Константинова</i>	
Европейската идея в сянката на Косово и на „Южен поток“ (Сърбия и украинската криза)	165
<i>Бисер Банчев</i>	
Украинската криза и Република Македония	184
<i>Марияна Стамова</i>	
Сходните позиции на Албания и Косово по украинската криза	209
<i>Боби Бобев</i>	
Черна гора и украинската криза	230
<i>Бисер Банчев</i>	

ПРИЛОЖЕНИЯ

Избрана хронология на украинската криза 246

**Позиции на балканските държави по конкретни казуси,
свързани с украинската криза 250**

Европейската идея в сянката на Косово и на „Южен поток“ (Сърбия и украинската криза)¹

Бисер Банчев

Украинската криза поставя на изпитание съществуващите геостратегически баланси и поражда опасения от глобален конфликт. Балканските общества и техните елити имат особена гледна точка към събитията. Тя се изразява в наличието на специфични приоритети, при които включването на балканските страни в процеса на европейска интеграция се съчетава с финансовата и културна обвързаност на някои от тях с Русия. Сърбия представлява може би най-характерният пример за посоченото съчетание.²

Смяната на властта в Киев и отделянето на Крим, които белязаха началото на кризата в Украйна, съвпадат с разгара на изборната кампания в Сърбия. Повече от всякога след промените през 2000 г., изборната дискусия в Белград е съсредоточена върху вътрешнополитически теми, свързани с икономическите и социални проблеми в страната. Предстоят тежки финансови и структурни реформи. Сръбската прогресивна партия и сръбската социалистическа партия, които управляват от 2012 г., имат нужда от препотвърждение на подкрепата на избирателите. Силният човек в правителството – вицепремиерът Александър Вучич, който е и председател на Сръбска прогресивна партия, демонстрира в кампанията категоричното намерение да спечели пълно мнозинство и да получи цялата отговорност за формиране на новото правителство. Сред най-значимите аргументи, че неговата партия заслужава да получи доверието на избирателите, се посочва и успешното начало на преговорите за присъединяване към ЕС, започнали през януари 2014 г. Това се оценява като исторически успех за сръбското общество и по тази причина моментът е използван за насрочване на извънредни парламентарни избори. Посланието е, че интеграцията в ЕС е моделът за спасение и благоденствие на страната.

Тезата е споделена от основните политически партии. Единствено Демократическата партия на Сърбия на бившия президент и премиер Воислав

Кошунница пропагандира прекъсване на преговорите с ЕС и по-тясно обвързване с Русия. Всъщност по-тясното обвързване с Москва се подразбира от само себе си в сръбското обществено мнение. Съвместните икономически проекти и особено строителството на газопровода „Южен поток“ се възприемат като важен инструмент за създаване на работни места. Руските заеми са един от основните канали, по които в държавата влизат свежи пари.

На този фон началото на кризата в Украйна се следи от сръбската преса, без да влезе сериозно във вътрешнополитическия дебат. Коментарите се ограничават до „Сърбия не е Украйна“, като обществото много повече се притеснява от социалните вълнения в Босна и Херцеговина и възможността те да се прехвърлят през границата.³ От пролетта на 2013 г. Сърбия е представявана в Киев от посланик Раде Булатович, който е бивш началник на контраразузнаването и бивш съветник по сигурността на Воислав Кошунница, който пък от своя страна се приема за най-деклариран русофил в сръбския политически елит.⁴

Безредиците в Босна и Херцеговина постепенно затихват през февруари 2014 г.⁵ Темата бързо е забравена, когато през последните дни на месеца започва отделянето на Крим от Украйна. На 3 март е свикано извънредно заседание на Съвета на ЕС. То оценява действията на Русия като агресивен акт на нарушаване на суверенитета и териториалната цялост на Украйна. Решението е важно за държавите, кандидат-членки на ЕС, защото всяка от тях има подписано с ЕС споразумение за сътрудничество и асоциация, което ги задължава да съгласуват външната си политика с тази на Съюза.

Задължението е в сила и за Сърбия. На следващия ден е публикувано изявление на сръбското външно министерство. То набляга на подкрепата за политическите усилия за изход от тежката ситуация и се въздържа от осъждане на Русия. Препоръчва се на сръбските граждани да не пътуват до Украйна, а на тези, които са там – да поддържат връзка с посолството. Към него трябва да се обръщат и пребиваващите в Украйна граждани на Босна и Херцеговина и на Черна гора, които нямат собствени посолства в Киев.⁶ Интересно е сравнението с Черна гора, където на 5 март правителството в Подгорица осъжда „откритото нарушаване на суверенитета и териториалната цялост на Украйна и агресията на руските въоръжени сили“.

В Сърбия подобно изявление не би получило подкрепата на голяма част от населението, което реагира емоционално на страната на Русия. Емоционалната подкрепа е продължена от практически действия. На 5 март група сръбски доброволци от организацията „Четническо движение“ дават пресконференция в Севастопол, че са се притекли на помощ на „братята руси“. „Нашата цел е

да изразим подкрепата от сръбския народ за руския народ, който се намира в същата ситуация, в която е била Сърбия.“ Ръководител на групата е Милутин Мишкович. Той и четиримата му сподвижници са участвали в боевете в Косово през 1999 като сътрудници на полицията. Групата е включена в казашките части, които охраняват един от контролно-пропускателните пунктове към Севастопол. Сръбските медии отделят голямо внимание на четниците, за разлика от руските, които предпочитат да показват подкрепящите ги политици от Западна Европа.⁷

Същевременно темата за икономическите контакти с Русия е по-важна за сръбските медии. На 6 март е подписан анексайт към договора за руския кредит за реконструкция на шест участъка от сръбските жп линии с обща дължина от 112 км. Кредитът е в размер от 89,9 млн долара. Ръководителите на сръбските и руските железници дават съвместна пресконференция. Съобщено е, че за проекта са привлечени и 25 млн. евро от Европейската банка за възстановяване и развитие. Скритото послание е, че отпуснатите от Русия средства са повече, но на заден план се налага още един извод – Сърбия се нуждае както от парите на Русия, така и от парите на Европа.⁸

Икономиката не успява напълно да измести политиката. Повод става интервюто на руския президент Владимир Путин от 3 март, което за първи път официално прокламира възможността Крим да бъде присъединен към Русия. Според него гражданите на всяка една територия имат право на самоопределение, както то е било признато на косовските албанци и на много други народи по света. До този момент Русия твърди, че косовската независимост е сериозно нарушение на международното право. Новото е, че Путин се позова на косовския прецедент, за да оправдае референдума в Крим. Сръбските официални лица се надяват, че Русия няма да позволи Косово да се превърне в прецедент, макар че за подобна възможност се заговоря още при проблемите с Абхазия и с Южна Осетия през 2008 г. Остава въпросът, дали Русия ще запази позицията си Косово да не бъде допуснат да стане член на ООН. В Европа се появяват коментари, че се обсъжда сделката – международно признаване за връщането на Крим към Русия срещу руско признаване на косовската независимост.⁹ Дилемата е отразена със смесени чувства от сръбската преса, а опозиционното консервативно движение „Двери“ обвинява управляващите социалисти и прогресисти, че са допуснали загубата на Косово.¹⁰ Представители на управляващата Сръбска прогресивна партия отказват да коментират изказването на руския президент и се ограничават с твърдението, че въпросът за отцепването на Крим е голяма геополитическа тема и в този момент Сърбия

трябва да бъде неутрална. Позицията на Белград е допълнително затруднена от обстоятелството, че Украйна винаги е подкрепяла принадлежността на Косово към Сърбия.¹¹

Налага се лично руският посланик в Белград да обяснява, че думите на Путин не означават признаване на Косово, а цялят единствено да бъдат разобличени „двойните стандарти“ в международните отношения.¹² Все пак косовският прецедент е важен за Русия, което проличава в изявлението на външното министерство в Москва на 11 март във връзка с декларацията за независимостта на Крим. В краткия текст руските дипломати използват като основен аргумент заключението за Косово на Международния съд на ООН от 2010 г.¹³ Посолството в Белград отново дава спешно изявление, че няма промяна на руското становище за Косово.

Заявлението не се отразява на сръбско-руските връзки. На 13 март сръбската агенция за чуждестранни инвестиции организира работна среща за насърчаване на взаимния износ между Русия и Сърбия. Тя минава под мотото „Износ без ограничения“. Подчертава се, че Сърбия е единствената страна извън митническия съюз Русия–Белорусия–Казахстан, която има подписано споразумение за свободна търговия с Русия. Срещата е обявена като работна, но на нея освен сръбски и руски бизнесмени присъстват премиерът Ивица Дачич, вицепремиерът Александър Вучич и председателят на разпуснатия парламент Небойша Стефанович. Присъствието им има безспорен предизборен характер, който още повече подчертава значението на Русия за външноикономическите отношения на Сърбия.¹⁴ Събитието е отразено на официалната страница на сръбското правителство.

На 16 март 2014 г. се провеждат извънредни парламентарни избори в Сърбия и референдум в Крим за отделяне от Украйна. Предния ден руският посланик в Сърбия Александър Чепурин изразява надежда, че на власт в Белград ще дойдат сили и партии, които са приятелски настроени спрямо Русия.¹⁵ Изборите са спечелени категорично от Сръбската прогресивна партия. На второ място са дотогавашните им коалиционни партньори от социалистическата партия. Демократическата партия на Сърбия, която е официално възприемана като най-проруска в Белград, не влиза в парламента за първи път след политическата промяна от 2000-та година. За първи път от две десетилетия извън парламента остава и радикалната партия, която е изпратила свои кандидат-депутати да подкрепят кримския референдум като международни наблюдатели.¹⁶

Дебатите по съставянето на новото сръбско правителство съвпадат със задълбочаване на противоречията между ЕС и Русия. В дните около референдума в Крим (и изборите в Сърбия) текат интензивни дискусии за налагане на санкции от страна на ЕС. Въпросът засяга пряко Сърбия, защото от страните с кандидат-членски статус се очаква да споделят общата външна политика на ЕС. На 17 март в Брюксел се провежда извънредна среща на върха, в резултат, на която започва процедура по налагане на санкции на ЕС срещу Русия. На този етап санкциите са ограничени и това позволява на сръбския политически елит да забави своята реакция. В Белград трябва да отчитат и ставащото в Москва. На 18 март президентът Путин обявява решението за присъединяване на Крим към Русия. В неговата реч отново се ползва косовският прецедент и конкретно становището на САЩ, внесено в Международния съд на ООН през 2010 г.

Възниква и въпросът за отражението на Кримската криза върху териториалната цялост на Сърбия. Кметът на населената с албанци община Буяновац в Южна Сърбия Йониз Муслиу заявява, че те имат същото право като Крим да се присъединят към Косово, защото са провели референдум още през 1992 г. Муслиу е бивш политически лидер на т.нар. Армия за освобождение на Прешево, Медведжа и Буяновац по време на албанските бунтове през 2001 г.¹⁷

Вътрешният натиск съвпада и външен, при това от противоположните страни. На 19 март външният министър Иван Мъркич е посетен последователно от посланика на ЕС Майкъл Девънпорт и от руския му колега Александър Чепурин. В медиите прониква информация, че сръбски дипломати са канени за разговори в украинското министерство на външните работи, където са изразили подкрепата на своята страна за териториалната цялост на Украйна. На 21 март сръбското външно министерство заявява, че няма да има официална позиция, докато държавата се ръководи от служебно правителство, защото то не разполага с капацитета да коментира актуални политически събития по света.¹⁸

Появява се още една интрига. Два дни никой не знае къде са лидерите на победителите на изборите партии – Александър Вучич и Ивица Дачич, които към момента са служебни вицепремиер и премиер. Появяват се твърдения, че двамата са на посещение в Москва. На жълтата преса е подхвърлена снимка на Вучич, който уж вечеря в ресторант в Белград, но никой не я приема за достоверна. Следващата информация е, че Вучич е в Москва за контролен преглед, но и тя не е потвърдена. Правят се предположения, че в Москва са водени разговори за състава на следващото сръбско правителство, но няма как да не

е била обсъждана и темата за евентуални санкции срещу Русия. За Белград е важно да продължи да получава руски заеми, а за Москва – да продължи изграждането на газопровода „Южен поток“.¹⁹

Александър Вучич се появява на 22 март при президента на Република Сръбска в Босна и Херцеговина. Първата официална среща на победителя в изборите е символична сама по себе си. Журналистите питат Вучич за случващото се в Крим. Той повтаря, че националната позиция по украинската криза не може да бъде изработена от служебно правителство. Все пак Вучич е категоричен, че Сърбия ще изпълни своите задължения към ЕС, но няма да има враждебно поведение срещу Русия. Още по-многозначително е изказването му: „Ние категорично зачитаме нормите на международното право и териториалната цялост на всички страни, но не приемам по този въпрос да бъде поучаван от тези, които са потъпкали териториалната цялост на Сърбия... Правителството не е нито руско, нито немско, а сръбско.“²⁰ Думите му са разпространени от всички основни медии. Бъдещият премиер гарантира, че официалната позиция ще бъде балансирана и отговорна, и пояснява, че не става дума за балансиране между Европа и Русия, въпреки че на практика е точно така. Не се коментира отношението към САЩ.

Същия ден избухва още един скандал. Временният украински премиер Яценюк публикува видеообръщение, с което мотивира защо Украйна трябва да стане член на ЕС. В него е включена карта на Европа, но Сърбия липсва в нея. Скандалът е раздухан от хърватски медии, които твърдят, че става дума за умишлена украинска провокация заради „близките“ отношения между Сърбия и Русия. Сръбският външен министър вика украинския посланик за обяснение.

За неутралитет може да се говори трудно, защото през уикенда (22–23 март) в Белград е на официално посещение делегация на въоръжените сили на руската федерация. Тя се ръководи от командващия на 106-а въздушнодесантна дивизия Дмитрий Глуженков. Делегацията се среща с техни колеги от специалната бригада на Сърбия. Обсъждат се бъдещи съвместни учения на специалните части на двете страни. Датата не е уточнена, но е съобщено, че учението ще бъде близо до границата с Косово. По същото време в Белград се провежда и международна конференция „Глобалният свят срещу глобалния интервенционизъм и интернационализъм“. Сред участниците е руският професор Владимир Козин. Той е главен съветник в Руския институт за стратегически изследвания, който е основното аналитично звено в администрацията на руския президент. В Белград Козин представя доклада „Главната цел на на-

товските бомбардировки над Сърбия през 1999 г и позицията на Русия“. На 24 март 2014 г. се навършват 15 години от началото на конфликта между бившата Съюзна република Югославия и НАТО. През 1999 г. СРЮ е съставена от Сърбия и Черна гора, но основната тежест на натовските бомбардировки е поета от Сърбия. Медиите припомнят материалните щети, понесени от Сърбия, включително използването на боеприпаси с обеднен уран, които продължават да причиняват онкологични заболявания. Темата охотно е подета от руската информационна агенция ИТАР-ТАСС. Президентът Томислав Николич полага венец пред паметник на пострадалите от бомбардировките. Той повтаря думите на Вучич, като само заменя германци с европейци: „Новото правителство няма да бъде нито проруско, нито проевропейско, а просръбско.“

На 25 март официално е дадено началото на модернизацията на жп линията Белград–Панчево, финансирано с руски кредит. На церемонията присъстват служебният премиер Ивица Дачич и руският министър на транспорта Максим Соколов. Соколов се среща и с бъдещия сръбски премиер Александър Вучич. Срещите са широко огласени от информационната служба на сръбското правителство, без някой да се притеснява, че те се провеждат в момент, когато на много руски официални лица е забранено да посещават страните от ЕС.²¹

Най-старият белградски вестник *Политика* публикува на 26 март статията „В състояние ли сме да предложим титовски отговор на украинската криза“. Водещи сръбски политолози отбелязват нуждата от решение „по модела на тези, които изработваше Тито“. Предлага се Сърбия да се присъедини декларативно към официалната позиция на ЕС и да се придържа към политика на неутралитет. Споделя се опасението, че поради липса на ресурс за действия срещу Русия се оказва, че ЕС може да притиска само по-малки страни, като използва подписаните Споразумения за стабилизиране и асоциация.²² Най-добрият сценарий за Сърбия би бил „Тито да излезе от гроба“. Това е послание не само към сръбската публика, но и към външните наблюдатели, на които да бъде припомнен модела на равноотдалеченост и ухажване от страна на двата враждуващи блока, който Тито е успял да извоюва по време на Студената война. Експертите предлагат да се балансира „по тънка линия“, докато може, а след това Сърбия да подкрепи евентуалните санкции на ЕС срещу Русия на „декларативно ниво“. Подобна нагласа позволява да се избегне вътрешното напрежение между двете дълбоко вкоренени колективни идентичности на сръбското общество – за принадлежност към Европа и за братство с Русия.²³

Неутралитетът е подложен на изпитание на 27 март 2014 г. В Общото събрание на ООН е приета резолюция, осъждаща Русия. Въпреки че резолюцията няма задължителен характер, Сърбия и Босна и Херцеговина отказват да участват в гласуването, докато по време на дискусиите изрично е подчертано, че позициите на ЕС се споделят от Черна гора и Албания.²⁴

Снимка от информационното табло на Общото събрание на ООН, публикувана от Карл Билд в „Твитър“, на която се вижда, че Сърбия не участва в гласуването на 27 март 2014 г.

На 28 март повечето сръбски медии съобщават, че Сърбия се намира под натиск да наложи санкции срещу Русия. Обяснение дават две ключови фигури от служебното правителство. Външният министър Иван Мъркич твърди, че Сърбия няма да предприема нищо против Русия и повечето страни от ЕС проявяват разбиране към спецификата на Сърбия и нейната история. Главният сръбски преговарящ с ЕС Таня Мишевич твърди, че в ЕС няма изработена обща външнополитическа позиция към Русия.

Натискът се усилва с приближаване на датата 31 март, за когато е насрочен поредният кръг от преговорите в Брюксел по косовския въпрос. Реакциите в сръбското обществено мнение са доста бурни. В социалната мрежа Фейсбук се появява група, която призовава руския президент Владимир Путин да присъедини и Сърбия. Групата само за няколко дни събира над 27 500 членове. Поддръжниците на противоположната теза се опитват да включат в дискусиите

няколко статии, оценени като антируски, и предизвикват бурно недоволство. На 30 март народното движение „Наши“ посещава руския посланик в Белград и му предава списък на „30-те отявлени сърбофоби“ с настояване да им се забрани влизане на територията на Русия. В списъка са включени директорът на Радио *B-92* Веран Матич, директорът на фонда за хуманитарно право Наташа Кандич, писателите Владир Арсениевич и Светислав Басара, журналистката Биляна Сърбиянович, политолозите Бранко Радун и Иван Вейвода.

На 31 март сръбска делегация начело с Александър Вучич е в Брюксел за поредния кръг по преговорите за Косово. Вучич се среща и с европейския комисар по външните работи Катрин Аштън. Той твърди пред медиите, че има една молба към своите европейски съюзници – „не искайте от нас да станем врагове на Русия. За Сърбия е още по-тежко, защото същите, които днес защитават териториалната цялост на Украйна, нарушиха териториалната цялост на Сърбия. Сърбия не желае да бъде враг на Русия и западните страни трябва да се съобразят с това. Те трябва да го направят заради историята, заради позицията на Русия през 1999 г. Знае се от кои страни и каква подкрепа сме получавали през 1999 и при някои други кризи. По тази причина, извинете, Сърбия не застава на страната на Русия или на някой друг. Сърбия никога няма да въведе санкции срещу Русия и никога няма да участва в това“. Няма официално възражение от страна на Аштън, но същия ден радио „Дойче веле“ излиза с коментар на неназовани „дипломатически източници“ от Брюксел, според които „ЕС разбира трудностите за Сърбия и за Босна и Херцеговина да вземат становище“.

На практика Сърбия въвежда санкции срещу Украйна. На 3 април 2014 г. сръбската авиокомпания „Ер Сърбия“ отлага за неопределен период началото на полетите си до Киев „заради нестабилната ситуация в Украйна“. Според генералния директор на компанията безопасността на пасажерите и на екипажите е на първо място.

На 3 април германският и руският посланик дават две отделни пресконференции, в които подкрепят Вучич. Според посланик Хайнц Вилхелм: „Германия е удовлетворена от позицията на Сърбия, че зачита териториалната цялост на всяка страна. Приемаме за сведение и позицията, че Сърбия няма да наложи санкции спрямо Русия. Не мога да го коментирам, но аз лично разбирам тази позиция, още повече че ЕС също не е наложил такива санкции.“ Няколко дин по-късно германският посланик присъства до Александър Вучич при първа копка за изграждането на фабрика на германската компания „Доктор Йоткер“ в Шимановце край Белград. Компанията инвестира собствени 9,5

млн. евро, което показва, че германският бизнес не очаква бъдещи усложнения в отношенията между Сърбия и ЕС.

Руският посланик говори срещу използването на двойни стандарти и за пореден път обяснява, че „при обявяване на независимостта на Крим и неговото присъединяване към Русия напълно са спазени принципите на международното право и Устава на ООН, докато тези принципи не са спазени при Косово. Според изказванията на някои западни представители може да се остане с впечатление, че в Косово също е бил проведен референдум“. В медийната кампания се включват и представители на руското министерство на извънредните ситуации. Те напомнят, че руските специалисти са единствените, които помагат за почистване на страната от неизбухнали бомби от бомбардировките от 1999 г., като от 2008 до 2013 г. е обработена площ от 369 хектара и са открити 12 344 експлозивни материала.

Подкрепата на сръбското обществено мнение за Русия може да се счита за спечелена, но сръбските елити искат още нещо. Според кандидата за премиер Александър Вучич не е правилно цялата печалба от дейността на националната петролна компания NIS, от която 56 % се контролират от руския гигант „Газпром“, да отиват в ръцете на руските партньори. По думите му е необходимо Сърбия да получи своята част от печалбата и да използва средствата за погасяване на многомилонния дълг, който националната газова компания „Сърбиягаз“ има към „Газпром“. Той анонсира, че преговорите още не са започнали, но предстоят. Многозначително е изказването му: „Имаме добри и приятелски отношения с Русия, но това не означава, че не трябва да се грижим за собствените си пари и граждани.“

Важността на енергийната тема се откроява и при посещенията на посланик Чепурин в сръбската провинция на 9 април 2014 г. в град Крушевац. Формалният повод е обсъждане на сътрудничество с местните сръбски власти в областта на строителството, земеделието, енергетиката и културата. Чепурин отказва да коментира геополитически теми, включително и опасенията за блокиране на изграждането на „Южен поток“, но не пропуска да отбележи, че ако Русия е по-силна, от това печели и Сърбия.

На газова тема е срещата на посланик Чепурин на 10 април. Той връчва на сръбския президент Николич писмото на Владимир Путин до всички европейски лидери, което предлага спешни преговори по въпроса за гарантиране на доставките на природен газ и решаване на неразплатените задължения на Украйна към Русия. Николич използва случая да повтори сръбската позиция за неутралност по ситуацията в Украйна – „Нашето искрено приятелство с Русия

и личното ми уважение към президента Путин остава непроменено.“ От своя страна руският посланик заявява, че Русия цени приятелството и принципната позиция на Сърбия. Следващия ден ръководителят на Департамента за управление на проектите в „Газпром“ Леонид Чуганов съобщава, че началото на основните строително-монтажни работи по „Южен поток“ в Сърбия ще бъде в края на второто тримесечие на 2014 г.

Сръбско-руските връзки преминават и изпитанието на Съвета на Европа. На 10 април Парламентарната асамблея на Съвета на Европа отнема правото на глас на Русия до януари 2015 г. и не разрешава на руските представители да участват в работата на органите на Парламентарната асамблея. Сръбските парламентаристи от опозиционните Демократическа партия и Обединени региони на Сърбия подкрепят решението, а другата опозиционна Либерално-демократическата партия, която традиционно се определя като най-прозападна и пронатовска, изненадващо се въздържа. Двете, управляващи до изборите – прогресивна и социалистическа, гласуват против.²⁵ Стига се до малка криза, защото сръбското външно министерство е препоръчало на всички да гласуват против, но някои от парламентаристите са се съобразили с ръководството на европейската политическа група, към която принадлежат. В Белград ръководството на ОРС се разграничава от своя депутат, който е гласувал „за“, а същото заявяват в по-мека форма и от ДП. Служебният министър-председател на Сърбия Ивица Дачич обявява, че гласуването на депутатите от управляващите досега партии „против“ е показало ясно позицията на сръбското правителство по отношение на санкциите.

Позицията се показва на всички нива. На 10–11 май 2014 г. в Букурещ се провежда среща на председателите на парламентите на страните, участнички в Процеса за сътрудничество в Югоизточна Европа (ПСЮИЕ). Румъния предлага резолюция срещу незаконното присъединяване на Крим към Русия. Председателката на сръбския парламент, заедно с колегата си от Гърция блокират предложението.²⁶

На 25 май се провеждат изборите за президент на Украйна. Присъства голяма група наблюдатели от ОССЕ. В мисията са включени и двама сръбски представители.²⁷ Изборите приключват с убедителна победа на Петро Порошенко. При встъпването му длъжност на 7 юни в Киев присъстват много държавни и правителствени ръководители от цял свят. Сърбия е представена от доскорошния си първи дипломат Иван Мъркич, който от няколко седмици е външнополитически съветник на президента Николич.²⁸

Броени дни по-късно към размирната държава тръгва друга сръбска делегация. Тя се води от председателя на четническото движение Братислав Живкович и се отправя през Москва към Донецк. Живкович твърди, че след завръщането си от Крим е бил призован на помощ от „братя-казаки от Новорусия“. Там се очаква да оглави група от 10 сръбски доброволци, който формират самостоятелния отряд „Иван Шевич“, наименуван на сръбския офицер на руска служба през XVIII в., който е основател на селища от сръбски заселници по тези земи.²⁹ Взаимни връзки има и от по-ново време. Оказва се, че особено активният в медийното пространство сепаратистки командир Игор Гиркин-Стрелков е воювал през 90-те години на XX в. на страната на сърбите в Босна. Върху сръбското правителство падат обвинения, че не възпрепятства изпращането на доброволци на страната на сепаратистите в Източна Украйна. В тази връзка през месец юли социалдемократите на Расим Ляич, които са коалиционни партньори в сръбското правителство, внасят законодателни предложения, позволяващи наказателно преследване срещу сръбски граждани, които участват във военни конфликти в чужбина без санкция на своето правителство. Основната тежест на закона е срещу желаещите да се присъединят към джихадистите в Сирия, но санкцията се отнася и за воюващите в Донбас. През

Братислав Живкович (в средата) и сръбски бойци от отряд „Иван Шевич“, Донбас, 24 август 2014 г.

следващия месец те създават допълнителни затруднения на своето правителство с новината, че са отличили при отбраната на града. Налага се сръбските власти и лично премиерът да заявят, че страната им няма отношение към тези свои граждани и осъжда тяхното поведение.³⁰ Допълнителен проблем създава и съобщението, че интелектуалецът и бивш командир на паравоенните „Бели орли“ от 90-те години на ХХ в. Драгослав Бокан е назначен за представител на „Донецката народна република“ в Сърбия.³¹

Сръбското правителство е в много деликатна ситуация. Премиерът Вучич посещава Русия през юли 2014 г. Обсъжда се възможността Сърбия да се присъедини към проекта „Южен поток“, от което се очаква страната годишно да печели по 350 млн. евро. Сръбски военни отпътуват за съвместни учения в Русия, а военният министър Гашич трябва да посети финала на ученията през август. Равносметката показва, че до този момент Сърбия е отказала да се присъедини към четири резолюции на ЕС за Русия, въпреки че някои анализатори оспорват рационалността на официалните аргументи и обвиняват държавното ръководство в „липса на стратегическа визия“.³² Правителството в Белград е подложено на засилващ се натиск да се откаже от „Южен поток“ и да се присъедини към санкциите срещу Русия.³³ Проблемът става още по-голям с налагането на руски контрасанкции, когато на 6 август президентът Владимир Путин подписва декрет за налагане на едногодишна забрана за внос на селскостопански продукти от страни, въвели санкции срещу Русия. На следващия ден руското правителство приема съответното постановление. То е насочено срещу САЩ, страните от ЕС, Канада, Австралия и Норвегия.³⁴ Не са включени кандидат-членките за ЕС, но основната група от тях очакват втората вълна да падне върху тях. Единственият кандидат-член, който е спокоен, е Сърбия. Създава се реалната възможност сръбски селскостопански фирми да изместят западноевропейските си конкуренти от руския пазар. На сръбското правителство е оказан колективен натиск от страните от ЕС да не подпомага с държавни гаранции своите фирми, които възнамеряват да увеличат износа си за Русия. Правителство гарантира, че няма да има специални експортни помощи, но и че няма да пречи на тези частни компании, които на свои риск разширяват дейността си на руския пазар. Бившият президент и настоящ опозиционен политик Борис Тадич подкрепя управляващите с призива „няма нужда Сърбия да бъде по-католик от папата“.³⁵ Ситуацията е определена точно като „поделена лоялност“ между Русия и ЕС.³⁶ Развитието на ситуацията в Украйна се отразява и на обстановката в Косово. Почти целият украински контингент в КФОР е изтеглен и се прибира в родината си и най-вероятно е прехвърлен на изток.³⁷

През следващите дни боевете в Източна Украйна навлизат в безизходица и на 20 септември 2014 г. в Минск е подписан меморандум за прекратяване на огъня. Меморандумът включва извеждане на всички чуждестранни военни формирования от всяка от двете страни от зоната на конфликта. Според някои неофициални информации по-голямата част от сръбските бойци се прибират в страната. Прибирането им може би случайно съвпада с навечерието на окончателното приемане на закона за наказателно преследване срещу сръбски граждани, които участват във военни конфликти в чужбина без санкция на своето правителство. Законът е гласуван през октомври. Той няма обратно действие и не може да се прилага срещу тези, които вече са се завърнали в страната.³⁸ Темата остава малко встрани от вниманието на местните и световните медии, които са ангажирани с посещението на Владимир Путин в Сърбия и участието му в големия военен парад, посветен на 70-та годишнина от освобождението на Белград през Втората световна война.³⁹

Следващата точка на интерес на световните медии са парламентарните избори в Украйна на 26 октомври 2014 г. В мисията на ОССЕ са включени трима сръбски наблюдатели. Успоредно с тях работят и различни неправителствени организации за защита на гражданските права. Сред тях е европейската мрежа на организациите за наблюдение на изборите (ENEMO), която обединява много либерални структури от Западните Балкани и бившия СССР. Мисията на ENEMO в Киев се ръководи от сърбина Сърджан Павличич, а съгражданката му Мая Миличич е един от неговите заместници. Във финалния си доклад ENEMO отправя доста препоръки за подобряване на организацията на изборите.⁴⁰

Още по-голям интерес предизвикват изборите, организирани на 2 ноември от представители на сепаратистките сили в регионите Донецк и Луганск. Те не са признати от нито една европейска държава, но много опозиционни политици от Европа пристигат в Източна Украйна, за да заявят своята подкрепа за бунтовниците. Специално за целта е създадена Асоциация за сигурност и сътрудничество в Европа (АССЕ). Неин представител става известната сръбска журналистка Драгана Трифкович, която обявява изборите за редовни и законни. Руските медии представят Трифкович като наблюдател на ОССЕ. Налага се ОССЕ да се разграничи официално от АССЕ.⁴¹ За Сърбия по-важно се оказва присъствието в Донецк на двама парламентаристи от управляващата партия – Владимир Джуканович и Бранислав Блажич. Украинското външно министерство протестира, а в сръбската скупщина опозицията отправя питане към правителството. Отговорът е, че двамата депутати са действали като част-

ни лица. Сръбското външно министерство излиза със специално изявление, че продължава да поддържа териториалната цялост на Украйна.⁴²

Външната политика на Сърбия е подложена на ново изпитание заради предложената от Русия резолюция 160 на Общото събрание на ООН от 18 декември 2014, която осъжда героизацията на нацизма и другите форми на расова дискриминация, ксенофобия и нетърпимост. Резолюцията е с антиукраинска насоченост, поради което страните от ЕС се въздържат, както и кандидатите за членство в Съюза. Споровете започват още при предварителното гледане на проекта в комисиите на ООН. Сърбия е единствената кандидат-членка за ЕС, която подкрепя резолюцията.⁴³

Линията е продължена и в началото на следващата година. На 28 януари 2015 г. ПАСЕ удължава лишаването на руската делегация от право на глас във връзка с кризата в Украйна. Седем сръбски депутати от всички партии участват в гласуването и единодушно гласуват против решението за разлика от предишния път.⁴⁴

Междувременно конфликтът се развива по собствена логика. На 12 февруари 2015 г. е сключена т.нар. „Второ споразумение“ от Минск. Примирието влиза в сила в нощта на 14 срещу 15 февруари и отново се контролира от ОССЕ. Към края на месеца наблюдателите от ОССЕ са общо 452. Сред тях има и четирима сърби.⁴⁵

Така, при анализа на сръбската позиция по присъединяването на Крим към Русия и към развитието на украинската криза може да се направи изводът, че финансовата и културна обвързаност на страната с Русия определят и нейното нежелание да подкрепи каквито и да е санкции. В началото подобна позиция не влиза в противоречие с реалната политика на ЕС, която огласява „политически санкции“ от съображения за престиж, но се въздържа да прекъсне огромните си икономически връзки с Русия. Известен проблем за сръбското обществено мнение представлява включването на косовския прецедент в аргументацията на Москва, но мнозинството от сърбите вече са се примирили със загубата на Косово. Сръбското национално самочувствие е уважено от заявленията на Русия, че ситуацията в Косово и Крим е била коренно различна. Сръбският политически елит се надява на друго удовлетворение при изграждането на новите европейски газови коридори, но отново е разочарован от натиска на Брюксел за спиране на руските газови проекти. Въпреки това общественото мнение трудно приема, че Москва може да бъде агресор. Очевидно има и други фактори освен Косово и „Южен поток“. Те трябва да се търсят в емоционалната и културна обвързаност с Русия и в трайните връзки, създадени през първите години след разпадането на СССР и Югославия.

Бележки

- ¹ Предварителната версия на статията е публикувана в *Геополитика*, 2014, 3, с. 23-31.
- ² Наблюдаваме нарастващ брой медийни публикации и коментари от политически анализатори и официални лица. Появиха се и първите академични публикации като: Бондарев, Н. К вопросу о восприятии событий в Крыму и Донбассе на Балканах. – <http://riss.ru/analytics/5487/>; Weber, B. Bassuener, K. The Western Balkans and the Ukraine crisis – a changed game for EU and US policies? – *DPC Policy Paper*, Berlin – Sarajevo, September 2014; Ejodus, F. Beyond National Interests: Identity Conflict and Serbia's Neutrality toward the Crisis in Ukraine. – *Südosteuropa* 62 (2014), 3, p.348-362.
- ³ Срешат се и твърдения, че сръбското общество се вълнува повече от събитията в Украйна, отколкото от собствената „политическа кухня“, но за подобна нагласа може да говорим едва след решението на Русия да присъедини Крим. Вж. Бондарев, Н. К вопросу.
- ⁴ Ex-BIA chief appointed as new ambassador to Ukraine. *B92*, 24.05.2013. – http://www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2013&mm=05&dd=24&nav_id=86344
- ⁵ Вълненията в Босна са местен „пожар“, който може да бъде угасен с повишаване на жизнения стандарт, заяви босненският премиер: *БТА-Балкански новини* – Лондон, 24 февруари 2014; Сараево, 25 февруари 2014; Сараево 26 февруари 2014.
- ⁶ Саопштење Министарства спољних послова Републике Србије поводом ситуације у Украјини, 04. март 2014. – <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/pres-servis/saopstenja/12198-2014-03-04-13-09-00?lang=cyr>
- ⁷ Српски доброволци у Севастопољу, *Танјуг* – 05.03.2014
- ⁸ Потпис на уговор за реконструкцију 112 километара пруге, *Танјуг*- 06.03.2014
- ⁹ Frey, Er. Realpolitische Antworten auf Putin. *Der Standard*, 04.03.2014.
- ¹⁰ Путин: Ако може КиМ, може и Крим, *Политика*, 05.03.2014; Издајници Србије се не могу сакрити иза Путина: Јавни сервиси тајних налога натократије, 06.03.2014 – <http://www.dverisrpske.com/sr/za-dveri-pisu/saradnici/114-vladimir-dimitrijevic/5030-izdajnici-se-ne-mogu-sakriti-iza-putina.html>
- ¹¹ Кијев оћекивао јасан став Србије, *B92* – 27.03.2014.
- ¹² Александар Чепурин: Русија није мењала и неће мењати свој став о питању Косова, *Политика*, 08.03.2014
- ¹³ Заявление МИД Российской Федерации о принятии Декларации о независимости Автономной Республики Крым и г. Севастополя, Москва, 11.03.2014 – http://www.mid.ru/brp_4.nsf/newslines/D0970B9343D2FD9644257C98004F470A
- ¹⁴ Велике могућности за српске компаније на руском тржишту – <http://www.srbija.gov.rs/vesti/vest.php?id=206702>
- ¹⁵ Чепурин: Нова влада да реализује оно што је потребно Србији: *Танјуг* – 16.03.2014
- ¹⁶ S. S. R. Špijunka: Zemljak kraj kutije. *Vecerne novosti*. 17. mart 2014. – <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:483133-Spijunka-Zemljak-kraj-kutije>
- ¹⁷ Албанците от Јужна Србија смјатат, че щом Крим се е присъединил към Русия, те могат да се присъединят към Косово – *БТА, Балкански новини*, 18 март 2014.
- ¹⁸ Саопштење Министарство спољних послова поводом писања извесних медија о ставу Р. Србије око Украјине, петак, 21. март 2014 – <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/pres-servis/saopstenja/12237-2014-03-21-17-02-08?lang=cyr>

- ¹⁹ V. N. Vučić u Moskvi zbog pregleda. *Većerne novosti*, 21.03.2014 – <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:483750-Vucic-u-Moskvi-zbog-pregleda>
- ²⁰ Србија ће увек штитити стабилност и опстанак Републике Српске – <http://www.srbija.gov.rs/vesti/vest.php?id=207040>
- ²¹ Развој железнице важан фактор даље економског раста Србије – <http://www.srbija.gov.rs/vesti/vest.php?id=207105>; Инфраструктурни пројекти окосница развоја Србије <http://www.srbija.gov.rs/vesti/vest.php?id=207136>
- ²² Ј. Церовина, Б. Баковић, Имамо ли титовски одговор на украјинску кризу. *Политика*, 26.03.2014 – <http://www.politika.rs/rubrike/Politika/Imamo-li-titovski-odgovor-na-ukrajinsku-krizu.sr.html>
- ²³ Ejodus, F. *Beyond National Interests*, p. 356-361.
- ²⁴ Kako je Srbija glasala o Ukrajini u Ujedinjenim nacijama?! I zašto nije? *Telegraf*, 28.03.2014. – <http://www.telegraf.rs/vesti/1007038-kako-je-srbija-glasala-o-ukrajini-u-ujedinjenim-nacijama-i-zasto-nije>
- ²⁵ Вж. резултатите от гласуването на: <http://assembly.coe.int/nw/xml/Votes/DB-VotesResults-EN.asp?VoteID=35016&DocID=15085&MemberID=&Sort=2>
- ²⁶ Srbija i Grčka protiv osude Rusije. *RTS*, 10.05.2014 – <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/1595059/Srbija+i+Gr%C4%8Dka+protiv+osude+Rusije.html>
- ²⁷ ODIHR election observation mission Ukraine. *Early Presidential Election 25 May 2014. Core team members*. – <http://www.osce.org/odihr/elections/116612>
- ²⁸ Mrkić na inauguraciji Porošenka. *Beta*, 06. 06. 2014. – <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/471465/Mrkic-na-inauguraciji-Porosenka>
- ²⁹ Kozaci pozvali četnike da dođu u Donjeck. 15.05.2014. – <http://pravoslav nabraca.blogspot.com/2014/06/kozaci-pozvali-cetnike-da-dou-u-donjeck.html>
- ³⁰ Српски доброволци одбили напад украјинске војске у Доњецку. *Танјуг*, 12.08.2014. – <http://www.tanjug.rs/novosti/140879/srpski-dobrovoljci-odbili-napad-ukrajinske-vojske-u-donjecku.htm>; Вучић: Србија не учествује у сукобима у Украјини. *Танјуг*, 2.08.2014. – <http://www.tanjug.rs/novosti/140883/vucic--srbija-ne-ucestvuje-u-sukobima-u-ukrajini.htm>
- ³¹ Narodna republika Donjeck dobija predstavninstvo u Srbiji: Dragoslav Bokan, komandant srpskih Belih orlova na čelu? *Novosti online*, 12. 08.2014. – <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:505262-Narodna-republika-Donjeck-dobija-predstavninstvo-u-Srbiji--Dragoslav-Bokan-komandant-srpskih-Belih-orlova-na-celu>
- ³² Ejodus, F. *Beyond National Interests*, p.354.
- ³³ ЕК препоручила Србији да стопира изградњу Јужног тока – *Танјуг*, 19.07.2014. – <http://www.politika.rs/rubrike/tema-dana/EK-preporucila-Srbiji-da-stopira-izgradnju-Juznog-toka.sr.html>; Србија: Западът постави ултиматум на Белград до септември да подкрепи санкциите срещу Русија (ОБЗОР) – *Агенција „Фокус“*, 23.07.2014. – <http://www.focus-news.net/news/2014/07/23/1946681/sarbiya-zapadat-postavi-ultimatum-na-belgrad-do-septemvri-da-podkrepi-sanktsiite-sreshtu-rusiya-obzor.html>; Србија игнорисала четири резолуције због Русије – *Politika*, 31.07.2014. – <http://www.politika.rs/rubrike/Politika/Srbija-ignorisala-cetiri-rezolucije-zbog-Rusije.sr.html>
- ³⁴ Указ № 560 „О применении отдельных специальных экономических мер в целях обеспечения безопасности Российской Федерации“. 6 августа 2014 года. – <http://kremlin.ru/events/president/news/46404>; Постановление Правительства Российской Федерации от 7 августа 2014 г. № 778 г. „О мерах по реализации Указа Президента Российской Федерации“

- Федерации от 6 августа 2014 г. № 560 „О применении отдельных специальных экономических мер в целях обеспечения безопасности Российской Федерации“. – <http://www.rg.ru/2014/08/08/postanovlenie-dok.html>.
- ³⁵ Дачић: ЕУ тражи да се не подстиче извоз на њену штету. *Танјуг*, 21.08.2014. – <http://www.tanjug.rs/novosti/1/142067/dacic--eu-trazi-da-se-ne-podstice-izvoz-na-njenu-stetu.htm>; Србији упућен демарш, Вучић одговара ЕУ. *Танјуг*, 22.08.2014 – <http://www.tanjug.rs/novosti/1/142080/srbiji-upusen-demars--vucic-odgovara-eu.htm>; Пошто ваћемо вољу ЕУ, без субвенција, али и санкција Русији. *Танјуг*, 22.08.2014 – <http://www.tanjug.rs/novosti/1/142137/postovacemo-volju-eu--bez-subvencija-ali-i-sankcija-rusiji.htm>; Тадић: Нема потребе да Србија буде „већи католик од папе“. *Танјуг*, 30.08.2014 – <http://www.tanjug.rs/novosti/1/143089/tadic--nema-potrebe-da-srbija-bude-veci-katolik-od-pape.htm>
- ³⁶ Економист: Поделена лојалност – Србија између Русије и ЕУ. *Танјуг*, 22.08.2014. – <http://www.tanjug.rs/novosti/1/142079/ekonomist--podeljena-lojalnost---srbija-izmedju-rusije-i-eu.htm>, <http://www.economist.com/news/europe/21613291-serbia-torn-between-its-old-ally-russia-and-european-union-divided-loyalties>
- ³⁷ Кфор: Украјина повлачи војнике са Косова, замениће их Мађари. *Танјуг*, 18.08.2014. – <http://www.tanjug.rs/novosti/1/141637/kfor-ukrajina-povlaci-vojnike-sa-kosova--zamenice-ih-madjari.htm>
- ³⁸ Според србската преса осем србски граѓани, които се заврзат по-късно от Донецк и Луганск, са привлечени под съдебна отговорност и сключват споразумение с прокуратурата, като се признават за виновни и получават условни присъди от три до пет години. – *Osudeni srpski dobrovoljci koji su se vratili iz Novorusije. Pravda*, 14.07.2015. – <http://www.pravda.rs/2015/07/14/ekskluzivno-osudjeni-srpski-dobrovoljci-koji-su-se-vratili-iz-novorusije/>; През 2016 г. друг србски доброволец в Донбас е арестуван при опит да влезе нелегално в Сърбия. – *Uhapšen Radomir Počuča, B92*, 28.03.2016.
- ³⁹ Eine Parade für Putin. *Tages-Anzeiger*, 14.10.2014. – <http://www.tagesanzeiger.ch/zeitungen/Eine-Parade-fuer-Putin/story/26216066>
- ⁴⁰ ODIHR election observation mission Ukraine. *Early Parliamentary Elections 26 October 2014. Core team members*. – <http://www.osce.org/odihr/elections/ukraine/123758?download=true>; Вукотић, Ј. Посматрачи на изборима у Украјини. *Voostok*, 29.10.2012. – http://www.msn.vostok.rs/index.php?option=btg_novosti&catnovosti=0&idnovost=29573&novost=vostok/arhiva/Posmatraci-na-izborima-u-Ukrajini#.VX7SdlLGFNQ-zasto-nije; ENEMO Final Report. Ukrainian Early Parliamentary Elections, 26 October 2014. – http://www.enemo.eu/press/Ukraine2014parliamentary/ENEMO%20Final%20Report-%20Parliamentary%20Ukraine%202014.pdf
- ⁴¹ ОБСЕ официјално опровергла своју везу со АБСЕ, која наоѓала за „выборима“ на Донбасе. *Гордон*, 11.11.2014. – <http://gordonua.com/news/worldnews/OBSE-oficialno-oproverгла-svoju-svyaz-s-ABSE-kotoraya-nablyudala-za-vyborami-na-Donbasse-50872.html>
- ⁴² Babić: Blažić i Đukanović u Donjecku kao građani. *Blic*. 04. 11. 2014. – <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/508282/Babic-Blazic-i-Djukanovic-u-Donjecku-kaogradjani>; Саопштење МСП поводом вести о учешћу српских држављана у функцији посматрача на изборима на истоку Украјине. 05.11.2014 – <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/pres-servis/saopstenja/14410-2014-11-05-15-00-32>
- ⁴³ Вж. резултатите от окончателното гласување в стенограмата на заседанието в: United Nations Document A/69/PV.73 – 18.12.2014, p.7; Митриновић, Б. Заш-

то је ЕУ минирала руску резолуцију у УН. *Политика*, 09.12.2014. – <http://www.politika.rs/rubrike/Politika/Zasto-je-EU-minirala-rusku-rezoluciju-u-UN.sr.html>; Samo Srbija glasala protiv nacizma. *B 92*, 08.12.2014. – http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2014&mm=12&dd=08&nav_id=933606;

⁴⁴ Вж. резултатите от гласуването на: <http://assembly.coe.int/nw/xml/Votes/DB-VotesResults-EN.asp?VoteID=35392&DocID=15327&MemberID=&Sort=2>

⁴⁵ OSCE Special Monitoring Mission to Ukraine. *STATUS Report*. 24 February 2015. – <http://www.osce.org/ukraine-smm/142541>.